

الفبای روانشناسی محیط برای طراحان

مؤلف: دکتر جهانشاه پاکزاد

حملاه بزرگ

انتشارات آرمانشهر

سرشناسه: پاکزاد، جهانشاه، ۱۳۲۸ - عنوان و نام پدیدآور: الفبای روانشناسی محیط برای طراحان/مؤلف جهانشاه پاکزاد، حمیده بزرگ. مشخصات نشر: تهران: آرمانشهر، ۱۳۹۱. مشخصات ظاهری: ۴۲۰ ص: مصور، جدول، نمودار. شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۲۴۸-۱۱-۰ و وضعیت فهرست نویسی: فیبا یادداشت: واژه‌نامه. یادداشت: کتابنامه. یادداشت: نمایه. موضوع: روان شناسی محیط زیست شناسه افزوده: بزرگ، حمیده، ۱۳۶۲ - رده بندی کنگره: ۱۳۹۱ الف۷/پ۲/BF۳۵۳ رده بندی دیویی: ۱۵۵/۹ شماره کتابشناسی: ۳۰۲۰۰۳۹

الفبای روانشناسی محیط برای طراحان

مؤلف : جهانشاه پاکزاد

حمیده بزرگ

همکار پژوهش : مرجان بابایی

طرح جلد : محمدمهدی عابدی

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۱

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

ناشر: انتشارات آرمانشهر

چاپ: سارنگ

بهاء: ۱۹۸۰۰ تومان

مرکز توزیع: نشر و بخش ثمین

نشانی: تهران - خیابان انقلاب - خیابان دوازده فروردین - خیابان شهدای ژاندارمری غربی بن بست مرکزی پلاک ۱

تلفکس: ۶۶۹۶۱۹۲۰ - ۶۶۹۷۲۸۷۱

ISBN: 978 - 600 - 6248 - 11 - 0

شابک: ۹۷۸ - ۶۰۰ - ۶۲۴۸ - ۱۱ - ۰

n_p_samin@yahoo.com

سال‌ها در طراحی به ویژه معماری و طراحی شهری، رویکردهای مبتنی بر عملکردگرایی و فرمالیسم حکمفرما بود. دغدغه اصلی عملکردگراها تنظیم فضاها و رابطه بهینه بین آن‌ها و یا حداکثر رعایت اصول فنی مهندسی در طرح‌ها بود. فرمالیست‌ها نیز بر اساس ذوق و سلیقه خود و با انگیزه ایجاد یک اثر هنری و مبتکرانه، بر اساس برخوردی شهودی، طرحی ارائه می‌دادند که هر چند ظاهری جذاب داشت اما از نظر عملکردی دچار مشکلات فراوانی بود. در دو دهه اخیر، انتقادات وارده به این‌گونه طرح‌ها و همچنین مبانی نظری وارداتی، به آشتی میان فرم و عملکرد منجر شده است. علاوه بر این با وجود اضافه شدن مولفه معنا به دو مولفه پیشین، با این مولفه برخوردی انتزاعی و غیرملموس شده است. موضوع به قدری پیچیده و رمزآلود شده است که حرفه‌مندان، عطای معنا را به لقایش بخشیدند. در نهایت نیز طراحی در حرفه‌های معماری و طراحی شهری به جایی رسیده است که در بهترین حالت در چهره مباحث زیباشناختی گرفتار شده و با رویکردی اقتدارگرا برای نیازهای متنوع فضایی شهروندان نسخه می‌پیچد. به رغم ادعای دوستان در توجه به مسائل کیفی، حداکثر کیفیت‌هایی که آنگاهانه و ناخودآگاه در نظر گرفته می‌شود عدالت، رفاه و پایداری است. هر چند تأمین این کیفیت‌ها لازم است ولی کافی نمی‌باشد. به ویژه آن که کیفیت‌های مورد نیاز در فضاها (مختلف (بسته به نوع آن) متنوع‌تر از آن است که بتوان با چند کیفیت مورد اشاره در بالا، نیازهای شهروندان را پاسخگو بود.

با این که نگارنده خود نیز مانند همکاران این فرآیند را در گذشته طی نموده است، همواره نیاز به جبران این نارسائی‌ها را در خود احساس کرده است. به همین دلیل نیز از سال‌های آغازین دهه شصت خورشیدی شروع به جمع‌آوری مطالب و اطلاعاتی به صورت پراکنده در رابطه با مباحث روانشناسی محیط کرده است. در ابتدای دهه هفتاد این نیاز شخصی شدیدتر شده و با کشف کتاب «زیبایی‌شناسی در معماری» اثر یورگ گروتز، ضرورت ترجمه و انتشار آن احساس گردید. خوشبختانه این امر در سال ۱۳۷۵ تحقق پذیرفت و هم اکنون این کتاب به چاپ هفتم رسیده است. اما به رغم جذاب و مفید بودن این کتاب و کمک شایانی که در جهت عمیق‌تر شدن سوالات در ذهن اینجانب نمود، هنوز بسیاری از چراها بی‌پاسخ مانده بود. از این رو مطالعات و یادداشت‌برداری‌ها در این زمینه به صورت جدی‌تر دنبال شد.

خوشبختانه در این سال‌ها چند کتاب روانشناسی محیط توسط همکاران ترجمه شده است که معرف حضور خواننده محترم می‌باشد. اگر چه هر یک از این کتاب‌ها بسیار مفید بوده و مطالعه آن‌ها ضروری است، اما هر کدام به حوزه‌های خاصی از مباحث روانشناسی محیط پرداخته‌اند که درک کامل آن نیازمند آشنایی خواننده با الفبای این رشته می‌باشد. بدین خاطر نگارنده به خود این اجازه را داد تا به عنوان یک طراح، الفبای این تخصص را با زبانی طراحانه برای طراحان بازگو نماید. طرح کلمه "الفبا" بر عنوان کتاب نیز بدین خاطر است که این کتاب به مباحث مقدماتی روانشناسی محیط پرداخته است تا آشنایی اولیه دانشجویان با این رشته مهم را فراهم آورد.

در هر فصل سعی شده است مباحث مورد نیاز به طور کامل بررسی و ارائه شود اما به‌رغم دستیابی نگارندگان به راهکارهای مشخص و عملی فراوان از ارائه همه آن‌ها پرهیز شده است تا هدف اصلی کتاب که ایجاد تکانه‌های فکری برای خواننده می‌باشد، خدشه‌دار نشده و از تبلی فکری خواننده و بسنده کردن وی به این کتاب جلوگیری شود. از این رو ممکن است برخی از خوانندگان محترم احساس رضایت نکنند. به ویژه آن که در این متن بارها، به تأثیر پذیرفتن کم و کیف انفعالات روانشناختی از فرهنگ یک جامعه اشاره شده است. صرف‌نظر از منظور نگارندگان از مفهوم فرهنگ به مثابه "کلیه دستاوردهای مادی و معنوی یک جامعه بر اساس آن

زندگی می‌کند"، انگیزه تکرار مکرر آن در لابه‌لای متن بدین خاطر است که خواننده محترم، توجهات و راهکارهای نویسندگان غربی را فرمولی جهانشمول نپنداشته، شهروند اروپایی یا آمریکایی را با هموطنان خود و نحوه ادراک و رفتارشان اشتباه نگیرد.

در خاتمه جای دارد از عزیزانی که مرا در تهیه و ارائه این متن یاری رسانده‌اند صمیمانه تشکر نمایم. از سرکار خانم حمیده بزرگ که از پنج سال پیش با ایشان آشنا شدم و کمک‌های بی‌دریغ ایشان در این سال‌ها، نه فقط باعث شد تا انبوه یادداشت‌های پراکنده اینجانب تبدیل به این کتاب گردد، بلکه تعامل فکری مستمر میان ما برای هر دوی ما بسیار آموزنده بود. امروز به جرأت می‌توانم ادعا کنم که این خانم جوان تبدیل به یکی از کارشناسان ماهر و با تجربه در زمینه روانشناسی محیط شده‌اند. زحمات سرکار خانم مهندس مرجان بابایی را نیز نباید فراموش کرد. ایشان با علاقه و صبری قابل ستایش در دو سه سال اخیر، مطالب این کتاب را به عنوان یک طراح، مطالعه و در تعامل فکری مستمر در به سرانجام رسیدن این کتاب همکاری داشته‌اند. در اینجا از زحمات ایشان تشکر فراوان دارم و امیدوارم کتاب در دست تهیه با موضوع کیفیت‌های محیطی از منظر روانشناسی محیط با ایشان نیز به سرانجام مطلوبی برسد. هم‌چنین از آقای مهندس سعید اردلان که زحمت بازخوانی متن را به عهده داشتند صمیمانه تشکر می‌نمایم.

فهرست مطالب

شماره صفحه

عنوان

۱	مقدمه
۹	فصل اول : نیازهای انسانی
۱۶	نیازهای جسمانی - زیستی
۱۶	نیاز به ایمنی و امنیت
۱۶	نیاز به تعلق
۱۷	نیاز به احترام
۱۷	نیاز به خودشنوایی
۱۷	نیازهای شناختی و ریانشناختی
۱۹	چکیده
۲۱	فصل دوم : رویکردها در روانشناسی
۲۶	رویکرد زیست‌شناختی
۲۷	رویکرد رفتاری
۳۱	رویکرد شناختی
۳۳	رویکرد روانکاوی
۳۴	رویکرد پدیدارشناختی
۳۷	چکیده
۳۹	فصل سوم ارتباط انسان - محیط
۴۳	ارتباط چیست؟
۴۹	چکیده
۵۲	بخش اول فرآیندهای فردی
۵۶	فصل چهارم : احساس محیط
۶۵	بینایی
۶۶	ساختار کلی سیستم بینایی
۶۸	میدان دید
۶۹	میدان دید مشخص
۷۰	توجه فیزیولوژیک زیبایی بصری

شماره صفحه	عنوان
۷۸	شنوایی
۸۵	بوایی
۸۸	چشایی
۸۹	لامسه
۹۳	حواس تنی
۹۳	حس حرکت
۹۶	حس جهت‌یابی
۱۰۱	چکیده
۱۰۳	فصل پنجم: ادراک محیط
۱۱۰	کارکردهای اصلی ادراک
۱۱۱	بازشناسی
۱۱۳	مکان‌یابی فضایی
۱۱۴	جداسازی اشیاء از یکدیگر و از زمینه
۱۱۶	ادراک فاصله (عمق)
۱۱۹	ادراک حرکت
۱۲۰	حرکت واقعی
۱۲۰	حرکت ظاهری
۱۲۰	حرکت نسبی
۱۲۱	ثبات ادراکی
۱۲۳	ثبات اندازه
۱۲۴	ثبات رنگ
۱۲۴	ثبات شکل

فهرست مطالب

شماره صفحه	عنوان
۱۲۶	عوامل موثر بر ادراک
۱۲۷	عوامل مربوط به محیط
۱۲۸	شرایط ادراک
۱۲۹	فاصله شیء از ناظر
۱۳۰	مقیاس
۱۳۰	زمان
۱۳۱	عوامل مربوط به فرد
۱۳۲	ظرفیت ادراک
۱۳۶	آمادگی ادراکی
۱۳۸	عوامل اجتماعی
۱۴۲	زبان و ترکیبات لفظی
۱۴۳	گزینش و مقاومت ادراکی
۱۴۶	خطاهای ادراکی
۱۵۲	چکیده
۱۵۵	فصل ششم: شناخت محیط
۱۶۰	توجه
۱۶۷	یادگیری
۱۷۰	حافظه
۱۷۱	نحوه سازماندهی اطلاعات
۱۷۲	رمزگذاری اطلاعات
۱۷۳	ذخیره‌سازی اطلاعات
۱۷۵	بازیابی
۱۷۶	حافظه آشکار و ناآشکار

فهرست مطالب

شماره صفحه	عنوان
۱۷۸	خاطره جمعی
۱۸۲	مفهوم‌سازی و معنایی
۱۸۲	مفهوم و مفهوم‌سازی
۱۹۰	منا و معنایی
۱۹۳	نشانه و نشانه‌شناسی
۱۹۹	تفکر
۲۰۰	تداعی
۲۰۲	تصویرسازی ذهنی و نقشه‌شناختی
۲۰۶	نقشه‌شناختی
۲۱۵	تصویرسازی ذهنی
۲۱۸	حل مسأله
۲۲۲	چکیده
۲۲۴	فصل هفتم: رفتار
۲۲۸	ماهیت رفتار در رابطه انسان - محیط
۲۳۲	انواع رفتار محیطی
۲۳۵	رفتار فضایی
۲۳۷	خلوت
۲۴۲	فضای شخصی
۲۴۷	قلمرو
۲۵۴	ازدحام
۲۶۰	چکیده
۲۶۲	بخش دوم: فرآیندهای گروهی
۲۶۷	فصل هشتم: روانشناسی رشد

فهرست مطالب

شماره صفحه	عنوان
۲۷۱	روانشناسی رشد کودک
۲۷۹	مراحل رشد
۲۸۰	مرحله اول از تولد تا دو سالگی
۲۸۲	مرحله دوم (از دو تا هفت سالگی)
۲۸۹	مرحله سوم (از هفت تا یازده سالگی)
۲۹۱	مرحله چهارم (۱۲ سالگی به بعد)
۲۹۷	بازی و اهمیت آن در تمام جوانب رشد کودک
۳۰۱	بازیهای تمرینی
۳۰۱	بازیهای نمادین
۳۰۲	بازیهای با قاعده
۳۰۳	ویژگیهای انواع زمینههای رشد در کودکان
۳۰۸	روانشناسی رشد بزرگسال
۳۰۹	نوجوانی
۳۱۰	بزرگسالی
۳۱۱	جوانی
۳۱۲	میانسالی
۳۱۲	سالخورگی
۳۱۳	پیری
۳۱۴	دگرگونیهای حسی - ادراکی طی بزرگسالی و پیری
۳۱۸	چکیده
۳۲۳	فصل نهم: روانشناسی جنسیت
۳۲۷	روانشناسی جنسیت
۳۲۸	عوامل زیستی و تأثیر آن بر فرد

فهرست مطالب

شماره صفحه	عنوان
۳۳۲	عوامل شناختی و تأثیر آن بر فرد
۳۳۳	عوامل اجتماعی و تأثیر آن بر فرد
۳۳۴	نقش جنس و نقش جنسیتی
۳۳۹	تفاوت‌های جنسی
۳۳۹	احساس و ادراک
۳۴۰	بینایی
۳۴۳	شنوایی
۳۴۴	بوایی
۳۴۵	چشایی
۳۴۵	لامسه
۳۴۶	تفاوت‌های شناختی
۳۴۶	حافظه
۳۴۷	تجسم فضایی
۳۴۸	تفاوت در چرخش ذهنی
۳۴۹	ارتباط کلامی
۳۴۹	ارتباط غیر کلامی
۳۵۲	قابلیت‌های مختلف زنان و مردان
۳۵۵	چکیده
۳۵۶	فصل دهم: رفتارهای اجتماعی
۳۶۱	رفتار اجتماعی
۳۶۹	رفتار توده‌ای
۳۷۳	هیجان زدگی توده

فهرست مطالب

شماره صفحه	عنوان
۳۷۳	تحریک‌پذیری توده
۳۷۴	لحظه‌ای عمل کردن
۳۷۵	تلقین‌پذیری
۳۷۵	زودبازی
۳۷۶	خردگرایی
۳۷۶	گه‌نامی و ناشناسی
۳۷۷	خشونت‌گرایی توده
۳۸۱	چکیده
۳۸۴	واژگان
۴۰۵	نمایه
۴۰۹	منابع

فهرست تصاویر

شماره صفحه	عنوان
۲۵	تصویر ۱-۲: رویکردها در روانشناسی
۶۴	تصویر ۱-۴: تفاوت انسان‌ها در توانایی درد در سنین متفاوت
۶۷	تصویر ۲-۴: سیستم بینایی
۶۹	تصویر ۳-۴: احساس بصری این‌جا و آن‌جا
۷۲	تصویر ۴-۴: محدوده تمرکز چشم
۷۳	تصویر ۵-۴: محدوده کلی دید انسان (مستطیل طلایی)
۷۵	تصویر ۶-۴: میزان زمانی که نوزادان صرف نگاه کردن به تصاویر مختلف می‌کنند (به درصد)
۷۶	تصویر ۷-۴: حرکات چشم در جریان نگاه کردن به تصویر
۷۷	تصویر ۸-۴: محیط همگن
۷۷	تصویر ۹-۴: محیط تهاجمی
۷۷	تصویر ۱۰-۴: محیط آسایش‌بخش
۸۱	تصویر ۱۱-۴: سیستم شنوایی
۸۳	تصویر ۱۲-۴: استفاده مطلوب از محرک‌های شنوایی برای ایجاد غنا در فضای شهری
۸۹	تصویر ۱۳-۴: آستانه‌ها و ایجاد آسایش اقلیمی
۹۸	تصویر ۱۴-۴: استفاده از قیاس بصری و حس جنبشی برای جهت‌یابی
۱۱۳	تصویر ۱-۵: شکل مستطیل میدان نقش جهان
۱۱۳	تصویر ۲-۵: شکل بیضی میدان سن پترز رم
۱۱۴	تصویر ۳-۵: سازمان شکل و زمینه
۱۱۵	تصویر ۴-۵: تأثیر مجاورت بر ادراک
۱۱۷	تصویر ۵-۵: اندازه نسبی و ادراک فاصله
۱۱۷	تصویر ۶-۵: پوشاندگی و ادراک
۱۱۷	تصویر ۷-۵: ارتفاع نسبی و ادراک فاصله

فهرست تصاویر

شماره صفحه	عنوان
۱۱۷	تصویر ۸- ۵: پرسپکتیو خطی و ادراک فاصله
۱۲۲	تصویر ۹- ۵: ثبات اندازه در ادراک
۱۲۴	تصویر ۱۰- ۵: ثبات اندازه در ادراک
۱۲۴	تصویر ۱۱- ۵: ثبات رنگ در ادراک
۱۲۴	تصویر ۱۲- ۵: ثبات شکل در ادراک
۱۲۵	تصویر ۱۳- ۵: تأثیر شرایط محیط بر ادراک
۱۲۸	تصویر ۱۴- ۵: آزمون تأثیر فاصله بر ادراک
۱۳۲	تصویر ۱۵- ۵: تحمیل اطلاعات زیاد به دستگاه ادراکی
۱۳۴	تصویر ۱۶- ۵: تأثیر سرعت بر ادراک
۱۳۹	تصویر ۱۷- ۵: تأثیر فقدان محرک‌های عمودی در محیط بر خطاهای ادراکی
۱۴۶	تصویر ۱۸- ۵: نحوه ارائه پیام و خطاهای ادراکی
۱۴۶	تصویر ۱۹- ۵: پیچیدگی محتوای پیام و خطاهای ادراکی
۱۴۷	تصویر ۲۰- ۵: تأثیر محرک‌های زاویه دار بر ادراک
۱۴۷	تصویر ۲۱- ۵: تأثیر الگوهای زمینه بر خطاهای ادراکی
۱۴۸	تصویر ۲۲- ۵: تأثیر الگوهای زمینه بر خطاهای ادراکی
۱۴۸	تصویر ۲۳- ۵: تأثیر در تصاویر بر خطاهای ادراکی
۱۴۸	تصویر ۲۴- ۵: وارون‌پذیری شکل و زمینه و خطاهای ادراکی
۱۴۹	تصویر ۲۵- ۵: استفاده از خطاهای ادراکی برای جذابیت محیط
۱۶۳	تصویر ۱- ۶: تأثیر حرفه و رشته تحصیلی (تجربیات) بر توجه
۱۶۵	تصویر ۲- ۶: تأثیر ویژگی‌های محرک بر توجه
۱۶۹	تصویر ۳- ۶: تکامل نقشه شناختی در طول زمان
۱۸۰	تصویر ۴- ۶: نقاشی‌های دیواری در خیابان ناصرخسرو تهران
۱۸۱	تصویر ۵- ۶: مجسمه میدان بهارستان تهران، یادآور خاطرات جمعی
۱۸۱	تصویر ۶- ۶: میدان یادمانی جنگ جهانی دوم
۱۸۱	تصویر ۷- ۶: صعود تیم ملی فوتبال به جام جهانی، نمونه‌ای دیگر از خاطرات جمعی
۱۹۰	تصویر ۸- ۶: فرآیند مفهوم سازی و معناییابی
۱۹۵	تصویر ۹- ۶: مثلث پایه نشانه‌سازی سوسور

فهرست تصاویر

شماره صفحه	عنوان
۱۹۶	تصویر ۱۰ - ۶: علائم هشداردهنده، نمونه‌ای از نشانه‌های نمادین
۲۰۱	تصویر ۱۱ - ۶: تأثیر شباهت موقعیت‌ها بر تداعی
۲۰۵	تصویر ۱۲ - ۶: تصویر ذهنی، هر کسی چگونه به ظن خود یار موضوع می‌شود؟!
۲۰۸	تصویر ۱۳ - ۶: عناصر نقطه‌ای در نقشه شناختی
۲۰۹	تصویر ۱۴ - ۶: عناصر خطی در نقشه شناختی
۲۱۰	تصویر ۱۵ - ۶: عناصر سوزهای در نقشه شناختی
۲۱۴	تصویر ۱۶ - ۶: کلیت نقشه شناختی موجود در ذهن
۲۳۱	تصویر ۱ - ۷: فضای زندگی = فضای روانی + خویشتن خویش
۲۴۰	تصویر ۲ - ۷: تأمین احساس خلوت در فضای شهری
۲۴۲	تصویر ۳ - ۷: تغییر میزان خصوصی بودن با افزایش فاصله
۲۴۳	تصویر ۴ - ۷: امکان نظارت بر فضای شهری در فضاهای همگانی
۲۵۰	تصویر ۵ - ۷: امکان شخصی‌سازی و ایجاد قلمروهای فضای محلی
۲۷۲	تصویر ۱ - ۸: نقش محیط در پرورش قابلیت‌های کودکان
۲۷۷	تصویر ۲ - ۸: تفاوت میزان رشد در کودکان هم‌سن
۲۸۰	تصویر ۳ - ۸: استفاده از آزمون و خطا برای کسب مهارت‌های شناختی
۲۸۴	تصویر ۴ - ۸: فقدان نگهداری ذهنی در کودکان
۲۸۶	تصویر ۵ - ۸: نقش فضای شهری در تأمین امکانات بازی برای کودکان
۲۸۷	تصویر ۶ - ۸: تعامل کودک با محیط
۲۹۶	تصویر ۷ - ۸: فراهم نمودن محیط برای پرورش کودکان
۲۹۸	تصویر ۸ - ۸: فراهم نمودن محیط برای بازی و تحرک
۳۳۰	تصویر ۱ - ۹: نیمکره غالب در مغز زنان نیمکره چپ و در مردان نیمکره راست است
۳۳۰	تصویر ۲ - ۹: قسمتی از مغز که برای صحبت کردن مورد استفاده قرار می‌گیرد
۳۳۴	تصویر ۳ - ۹: تفاوت نقش‌های جنسی و جنسیتی

فهرست تصاویر

شماره صفحه	عنوان
۳۳۶	تصویر ۴-۹: تاثیر فرهنگ بر رفتار فرد با جنس مخالف
۳۳۶	تصویر ۵-۹: نقش‌های جنسیتی در تعارض با نقش جنسی
۳۴۱	تصویر ۶-۹: دامنه دید مردان و زنان
۳۴۳	تصویر ۷-۹: تفاوت در قدرت شنوایی زنان و مردان
۳۵۱	تصویر ۸-۹: تفاوت در نحوه نشستن زنان و مردان
۳۶۲	تصویر ۱-۱۰: تاثیرپذیری رفتارهای ما از دیگران
۳۶۶	تصویر ۲-۱۰: رفتارهای اجتماعی در فضای شهری
۳۷۱	تصویر ۳-۱۰: رفتارهای جمعی در فضای شهری

فهرست نمودارها

شماره صفحه	عنوان
۱۳	نمودار ۱-۱: سلسله مراتب نیازهای انسانی مازلو
۱۵	نمودار ۲-۱: ارتباط متقابل بین نیازها
۴۵	نمودار ۱-۳: فرآیند ارتباط
۶۱	نمودار ۱-۴: فرآیند احساس محیط
۷۶	نمودار ۲-۴: انواع محیط از نظر فیلین
۹۷	نمودار ۳-۴: سیستم‌های ادراکی برای جهت‌یابی
۱۰۹	نمودار ۱-۵: مراحل ادراک
۱۱۱	نمودار ۲-۵: کارکردهای ادراک
۱۱۴	نمودار ۳-۵: مکان‌یابی فضایی
۱۱۶	نمودار ۴-۵: عوامل موثر بر تشخیص فاصله
۱۲۰	نمودار ۵-۵: انواع حرکت و تفاوت آن‌ها
۱۲۳	نمودار ۶-۵: مقوله‌های ثبات ادراکی
۱۲۶	نمودار ۷-۵: تقسیم‌بندی عوامل موثر بر ادراک
۱۲۷	نمودار ۸-۵: انواع عوامل محیطی موثر بر ادراک
۱۳۱	نمودار ۹-۵: عوامل فردی موثر بر ادراک
۱۵۹	نمودار ۱-۶: فرآیند شناخت
۱۶۳	نمودار ۲-۶: عوامل موثر بر توجه
۱۶۶	نمودار ۳-۶: عوامل مرتبط با توجه
۱۷۱	نمودار ۴-۶: جوانب حافظه
۱۷۲	نمودار ۵-۶: مراحل سازماندهی اطلاعات در حافظه
۱۷۳	نمودار ۶-۶: تبادل اطلاعات در حافظه
۱۷۴	نمودار ۷-۶: کارکردهای انباره کوتاه مدت
۱۷۷	نمودار ۸-۶: انواع حافظه

فهرست نمودارها

شماره صفحه	عنوان
۱۸۴	نمودار ۹-۶: سلسله مراتب مفهومی جانوران
۱۸۵	نمودار ۱۰-۶: سلسله مراتب مفهومی فضا
۱۸۸	نمودار ۱۱-۶: عوامل موثر بر تشکیل مفهوم
۲۰۳	نمودار ۱۲-۶: فرآیند ارتباط با محیط
۲۱۳	نمودار ۱۳-۶: خطاهای محتمل در نقشه شناختی
۲۲۹	نمودار ۱-۷: فرآیند رفتار
۲۳۲	نمودار ۲-۷: نتیجه ارزیابی محیط در ذهن
۲۳۳	نمودار ۳-۷: انواع رفتار براساس انگیزه انجام آن
۲۳۳	نمودار ۴-۷: انواع رفتار براساس افراد دخیل در وقوع آن
۲۳۴	نمودار ۵-۷: انواع رفتار براساس تأثیر محیط بر آن
۲۳۷	نمودار ۶-۷: خلوت، بهیمنهای بین انزوا و ازدحام
۲۴۵	نمودار ۷-۷: متغیرهای موثر بر فضای شخصی
۲۵۱	تصویر ۸-۷: انواع قلمرو از دید آلتمن
۲۵۲	نمودار ۹-۷: انواع قلمرو از دیدگاه نیومن
۲۵۳	نمودار ۱۰-۷: مقایسه تقسیم‌بندی آلتمن و نیومن
۲۵۷	نمودار ۱۱-۷: دسته‌بندی اثرات ازدحام بر فرد
۲۷۵	نمودار ۱-۸: ابعاد مورد بررسی روانشناسی رشد
۲۷۶	نمودار ۲-۸: اهداف مطالعه روانشناسی رشد
۲۷۹	نمودار ۳-۸: مراحل رشد کودک
۳۰۰	نمودار ۴-۸: فرآیندهای ذهنی کودک در انجام بازی
۳۰۱	نمودار ۵-۸: انواع بازی
۳۰۹	نمودار ۶-۸: مراحل رشد بزرگسالی
۳۱۰	نمودار ۷-۸: مراحل بزرگسالی

فهرست نمودارها

شماره صفحه	عنوان
۳۲۷	نمودار ۱ - ۹: جوانب تفاوت زن و مرد
۳۲۸	نمودار ۲ - ۹: عوامل موثر در تفاوت‌های زیست‌شناختی
۳۳۵	نمودار ۳ - ۹: انواع تفاوت‌های زن و مرد
۳۴۸	نمودار ۴ - ۹: انواع شیوه‌های ارتباطی
۳۴۹	نمودار ۵ - ۹: مفاهیم مهم ارتباط غیر کلامی
۳۶۳	نمودار ۱ - ۱۰: انواع همخوانی
۳۶۵	نمودار ۲ - ۱۰: عوامل موثر بر همخوانی
۳۶۸	نمودار ۳ - ۱۰: عوامل موثر بر رفتار اجتماعی
۳۶۸	نمودار ۴ - ۱۰: انواع رفتارهای اجتماعی

فهرست جداول

شماره صفحه	عنوان
۶۸	جدول ۱-۴: وضعیت دید در شبانه روز
۷۹	جدول ۲-۴: نوع و شدت صدا و اثرات آن بر انسان
۸۰	جدول ۳-۴: دامنه شدت صدای قابل تحمل برای مکان‌های مختلف
۲۹۲	جدول ۱-۸: ویژگی‌های کودک در مراحل مختلف رشد
۳۰۴	جدول ۲-۸: ویژگی‌های رشد کودکان ۶ ساله
۳۰۵	جدول ۳-۸: ویژگی‌های رشد کودکان ۷ و ۸ ساله
۳۰۶	جدول ۴-۸: ویژگی‌های رشد کودکان ۹ و ۱۰ ساله
۳۰۷	جدول ۵-۸: ویژگی‌های رشد کودکان ۱۱ و ۱۲ ساله

مقدمه

ما طراحان در زندگی علمی و حرفه‌ای خود با چالش‌های زیادی درباره شهر و مسائل آن روبرو هستیم. در جهت برطرف نمودن مسائل، برخی از ما دست به قلم برده و با ارائه طرح‌های اولیه، تنها ایده‌های کلی خود را مطرح می‌کنیم و برخی به دنبال مطالعات میدانی، گزارش‌های چندصد صفحه‌ای تهیه می‌کنیم که در نهایت با طرح همخوانی ندارد. برخی طرح‌های فرادست را مرجع قرار داده و برخی صرفاً سفارش کارفرما را ملاک عمل قرار می‌دهیم. به هر روی، نقطه شروع کار ما چیزی به جز "شناخت شهروندان و ادراک رفتار آن‌ها" است.

این در حالی است که بسیاری از ما در کلام خود از اهمیت توجه به شهروندان و نیازهای آن‌ها در طراحی واقفیم، اما در عمل به راه دیگری می‌رویم. سخواره از مردم صحبت می‌کنیم، ولی بسته به شناخت ناقصی که از ایشان داریم آن‌ها را موجوداتی ضعیف، بی‌پناه، بی‌فکر و بی‌فرهنگ می‌دانیم و خود را قیم ایشان می‌پنداریم، یا آن که ساده انگارانه مردم را توده‌ای از انسان‌های مشابه با نیازهای صرفاً فیزیولوژیک می‌پنداریم که با اهدافی مانند آنبیش قلبی و تأمین خدمات مورد نیاز و روان بودن ترافیک می‌توان به نیازهای مادی آن‌ها پاسخ داد. آیا شهروندان - چنانچه در اوایل قرن پیش تصور می‌شد - موجوداتی مکانیکی هستند که نیازهای محدود، مشخص و یکسانی دارند که چنین راحت بتوان آن‌ها را شناخت؟

واقعیت امر این است که گرچه ما انسان‌ها شباهت‌های بسیاری با یکدیگر داریم اما از جهات بسیاری نیز با هم متفاوتیم. فراموش کردن تفاوت‌ها و محدود شدن به مشابهت‌ها، نه تنها نادرست بلکه دارای پیامدهای منفی نیز می‌باشد. کار به جایی رسیده است که خود ما طراحان و برنامه‌ریزان در عمل، شهر و فضای شهری را تنها محلی برای زیست و عبور فرض کرده، بدون ذره‌ای احساس مسئولیت، نسبت به خراب شدن اجزای آن بی‌تفاوت شده‌ایم. از آن بدتر زشتی و زیبایی آن را از کیفیت زندگی خود جدا می‌کنیم. در این شرایط عجیب نیست که هنگام حضور در فضای عمومی خود را چیزی جدای از محیط و نه جزئی از آن بینداریم و روز به روز منزوی‌تر، دورتر از اجتماع و خانه‌نشین‌تر شویم.

اما آیا این نتیجه مطابق با اهداف غایی طراحی شهری است که گاه همچون شعاری بر سر دیگران می‌گوییم؟ امروزه همه ما به این مهم واقفیم که طراحی شهری نه برای ارضای نیازهای زیباشناسانه طراح، بلکه در جهت رفع نیازها و تامین محیطی بهتر برای شهروندان است. اغلب ما طراحان، معتقد هستیم که دیدگاه ما نباید طراح‌محور، بلکه مخاطب‌محور باشد. اما تا کنون چه میزان این شعار را به شعور نزدیک کرده‌ایم؟ تاکنون چقدر از خود پرسیده‌ایم که مخاطب ما کیست؟ چه ویژگی‌هایی دارد؟ چه نیازها و خواسته‌هایی دارد؟ هدف او از حضور در فضاهای شهری چیست و چگونه محیط به این هدف پاسخ می‌دهد؟ نقش او در محیط و چگونگی طراحی آن چیست؟ محیط تا چه میزان پاسخگوی نیازهای او است؟

این‌ها پرسش‌هایی هستند که ضرورت پاسخگویی به آن‌ها را می‌دانیم، اما تا به حال توجه سازمان‌یافته‌ای به آن‌ها نکرده‌ایم. نباید فراموش کنیم که اگر فضای شهری یک صحنه نمایش باشد، مردم بازیگران اصلی این صحنه هستند و ما تنها در نقش طراحان صحنه هستیم که چگونگی ترکیب اجزای صحنه را برای ایفای بهتر این نقش تعیین می‌کنیم. اینکه چه کسی چه نقشی دارد و چگونه نقش خود را ایفا می‌کند و این داستان به کجا می‌رسد چیزی خارج از کنترل ما و کاملاً در دستان این بازیگران است. آن‌ها هستند که تعیین می‌کنند این داستان با چه کیفیتی اجرا شود، شیرین یا تلخ است، دوست‌داشتنی یا غیرقابل تحمل است و... بنابراین، برای رسیدن به نتیجه مطلوب و دلخواه لازم است که این بازیگران را بشناسیم و طرح خود را با اهداف، ارزش‌ها،

اعتقادات، توقعات، خاطرات و ذهنیات آن‌ها هماهنگ و هم‌سو کنیم.

در واقع شهر تنها محل زیست و فضاهای شهری محلی برای تردد نیستند، بلکه شهر مکان زندگی طیف وسیعی از آدم‌هایی است که دارای ویژگی‌ها، علایق و سلايق متفاوتی می‌باشند، به صورت فردی و گروهی با رفتارهای مختلف در این مکان‌ها زندگی کرده و از محیط پیرامون خود لذت یا رنج می‌برند. برخی از مکان‌ها برایشان تداعی گذشته و برخی دیگر آن‌ها را به آینده وصل می‌کند. در این فضاها در غم و شادی هم شرکت کرده و در مقابل این مکان‌ها بسته به میزان پاسخگویی نضا به نیازهای روحی و روانی خود عکس‌العمل نشان می‌دهند. لذا شهر و فضاهای آن را نمی‌توان "زیست بوم" پنداشت، بلکه باید پا را فراتر نهاده و این مکان‌ها را "روان‌بوم"‌های متنوعی تصور کرد که هر کدام به نوبه خود پاسخگوی بخشی از نیازهای روحی / روانی شهروندان می‌باشند. نه می‌توان و نباید همه‌ی فضاها را با یک چشم دید و با یک سلیقه سنجید بلکه باید هر کدام از آن‌ها را در قالب شخصیت، نقش و وظیفه‌ای که برای تسهیل زندگی شهروندان به عهده دارند، ارزیابی کرد.

گفتیم که شهر چیزی فراتر از زیست‌بوم است، زیرا واژه زیست ما را به یاد علم زیست‌شناسی و محیط زیست می‌اندازد. هر چند توجه به محیط زیست و قانونمندی‌های زیست‌شناختی از اهم وظایف هر شهروند و طراح می‌باشد، ولی خلاصه کردن شهر و فضاهایش به یک موضوع زیست‌شناسانه زیست بوم یا محیط زیست، بی‌توجهی به نیازهای روحی و روانی شهروندان است. شهر در عمل محیطی است که هر لحظه بر روح و روان شهروندانش تأثیر گذاشته، سلامت نفس یا روان‌پریشی ساکنانش را بیش از آنچه تصور می‌کنیم، تسهیل می‌نماید. بی‌دلیل نیست که بی‌توجهی به نیازهای روحی/روانی شهروندان به رغم زحمات زیادی که در نگهداری و توسعه شهر هزینه می‌شود، به نوعی بی‌تفاوتی و حتی دلخوری شهروندان نسبت به مکان زندگی خود منجر شده است.

بدیهی است برای شناختن و آشنایی بیشتر با شهر و شهرنشین راه‌هایی مختلفی وجود دارد. برخی با دیدگاه جامعه‌شناسانه سعی در بررسی جوامع مختلف و ویژگی‌های گروه‌های مختلف

مردم دارند و برخی دیگر با دیدی اقتصادی سعی در گسترش رفاه مردم دارند و هر یک از این راه‌ها از جنبه‌ای خاص به موضوع می‌نگرند و هیچ‌یک به تنهایی قادر به حل مسأله نمی‌باشند.

زیرا در شهر با مسائلی روبرو هستیم که بسیار متغیر و پیچیده‌اند و از این رو راه حل ساده‌ای ندارند. این مسائل اغلب چند علتی هستند و در عوامل مختلف و به ظاهر نامربوطی ریشه دارند که گویای شرایط پیچیده و دشواری است که با آن روبرو هستیم. به همین علت نیز هر گروه از افراد از زوایای خاص سعی در بررسی این مسائل دارند و از علوم مختلفی کمک گرفته‌اند.

واقعیت امر این است که هدف اغلب راه‌های پیموده شده برای بهبود محیط زندگی نه فقط "ارتقای کیفیت محیط"، بلکه رسیدن به هدفی ورای آن، یعنی جامعه مدنی و خودشکوفایی شهروند است. به عبارت دیگر منظور از هر نوع مداخله در محیط فراهم نمودن شرایط بهینه برای حضور، فعالیت و تعامل اجتماعی افراد است. شرایطی که در آن شهروند خواه مرد باشد یا زن، جوان باشد یا پیر تبدیل به انسانی سالم، عاقل، متعهد، مسئول و نقاد باشد. شخصی که چه به صورت فردی و یا گروهی در ساختن سرشودت خود سهیم باشد. دورانی که در آن نه از عوام‌گرایی خبری باشد و نه از نخبه‌گرایی، نه قوانین مرد سالاری حاکم باشد و نه پدرسالاری هر کس تمایل و توان آن را داشته باشد تا گامی در راستای سعادت و سلامت جامعه خود بردارد. به همین خاطر نباید حتی به صورت ناخودآگاه شهروندان را به عنوان تعدادی مرد میانسال، سالم، پرتوان، عاقل و منطقی تصویر کرد. نوگرایان قرن بیستم چنین می‌پنداشتند و به همین دلیل نیز زحمات آن‌ها ثمری نداشته است. اکنون زمان آن فرا رسیده است که رویکرد خود را تغییر دهیم و شهروندان را به مثابه انسان‌هایی با شرایط مختلف و نیازها و خواسته‌های متفاوت به رسمیت بشناسیم. محیطی که با این نگرش طراحی شود نه تنها امکان تأمین نیازهای اولیه، بلکه امکاناتی را برای پرورش انسان‌هایی متعهد و مسئول فراهم می‌کند. انسان‌هایی که حق اظهار نظر، تأمین نیازهای خود و قبول مسئولیت برای آینده خود و جامعه خود را دارند. در واقع، همه این راه‌ها روی به سوی یک هدف دارند و آن فراهم نمودن بستری برای خودشکوفایی افراد است.

در این میان یکی از علومی که به ما کمک می‌کند انسان‌ها را بهتر بشناسیم و بتوانیم طراحی خود را بر اساس نیازها و خواسته‌های آن‌ها از محیط زندگی‌شان تنظیم کنیم، "روانشناسی محیط" است، که تمرکز آن روی چگونگی و چرایی رفتارهای محیطی انسان‌ها است.

بنابراین هدف از تدوین کتابی که اکنون در دستانتان شماس، توضیح و توجیه بسیاری از ایده‌های طراحی بر اساس این دیدگاه است. این که انسان‌ها محیط را چگونه احساس و ادراک می‌کنند، چه فرآیندهای ذهنی را طی می‌کنند تا محیط را بشناسند، چگونه در محیط رفتار می‌کنند و محیط چه تأییراتی بر رفتار ایشان دارد. افزون بر آن به این مهم می‌پردازد که افراد جامعه در سنین مختلف چه ویژگی‌هایی دارند، دو جنس مختلف چه تفاوت‌هایی با یکدیگر دارند، انسان‌ها در ارتباط با یکدیگر چگونه رفتار می‌کنند و چگونه تحت تأثیر دیگران قرار می‌گیرند؟

از آنجایی که رابطه فرد - محیط در سطوح مختلفی مانند سطح فردی (احساس، ادراک، ارزش‌ها و تجربیات درونی و ...) سطوح اجتماعی (واحد‌های بزرگ‌تر مثل گروهی‌های مختلف اجتماع، یا گروه‌هایی که از نظر سن و جنس مشابه‌اند) شکل گرفته است، ویژگی‌های هر گروه و قشر نیز باید در همان سطوح مورد بررسی قرار بگیرد.

بر این اساس، این کتاب در دو بخش ارائه شده است: بخش اول، فرآیندهای فردی دربردارنده چگونگی ارتباط انسان با محیط (احساس، ادراک، شناخت) می‌باشد و همان طور که از نامشان پیداست این فرآیندها به صورت فردی اتفاق می‌افتند و عموماً در انسان‌های مختلف به طور نسبی مشابه می‌باشد. به عبارت دیگر این بخش به توضیح ویژگی‌هایی از ارتباط انسان و محیط می‌پردازد که تا حدود زیادی به انسان‌های مختلف قابل تعمیم می‌باشد.

بخش دوم کتاب به توضیح تفاوت‌ها و شباهت‌های روانشناختی بین گروه‌های مختلف و همچنین تأثیر و تأثری که افراد مختلف حین حضور در محیط بر رفتار یکدیگر می‌گذارند پرداخته است. از این رو این بخش کتاب فرآیندهای جمعی نام گرفته است.

از آن جایی که در شرایط مختلف، نیازهای انسان انگیزه او برای انجام رفتارهای متفاوت را ایجاد می‌کند، به عنوان نقطه شروع برای درک چگونگی و عوامل تأثیرگذار بر رفتار انسان‌ها در فصل اول به بررسی نیازهای مختلف افراد و ارتباط آن‌ها با یکدیگر پرداخته شده است.

فصل بعد بیانگر رویکردهای مختلف برای توجیه رفتارها در روانشناسی است. لزوم شناختن این رویکردها از آن جهت است که دیدگاه‌ها و نگرش‌های مختلفی که برای بررسی رفتارها وجود دارد را شناخته و بتوانیم موضع خود را در تحلیل یک رفتار مشخص کنیم.

پس از شناخت انواع دیدگاه‌ها و رویکردهای مختلف روانشناختی، به انسان، محیط و چگونگی برقراری ارتباط بین آن‌ها پرداخته می‌شود. این موضوع در قالب ارتباط انسان - محیط و در فصلی با همین عنوان ارائه شده است.

پس از ارائه مقدمات، ملازومات و آشنایی با هدف بحث، چگونگی ارتباط انسان و محیط را به عنوان گام آغازین برای وارد شدن به مباحث روانشناسی محیط مطالعه خواهید کرد. بعد از آن، فصل اول از فرآیندهای فردی، احساس محیط است. در این فصل با این که چگونه اطلاعات را با حواس چندگانه از محیط دریافت می‌کنیم، آشنا خواهیم شد. این بخش بیشتر بر دیدگاه‌های زیست‌شناختی برای توضیح موضوع تکیه دارد.

در فصل ادراک محیط - فصل دوم از فرآیندهای فردی - با چگونگی سازماندهی اطلاعات دریافت شده سروکار داریم. این فصل نشان‌دهنده چگونگی گذار از واقعیت به ذهنیت و معنی بخشیدن به اطلاعاتی است که از راه حواس دریافت کردیم.

در فصل بعدی که شناخت محیط نام دارد، به این موضوع پرداخته شده است که اطلاعات ادراک شده چگونه در ذهن ذخیره شده، چگونه پردازش می‌شود و تصاویر ذهنی چگونه ساخته می‌شوند. در این فصل سعی شده است فرآیندهای شناختی که ذهن بر اطلاعات ادراک شده انجام می‌دهد مورد بحث و بررسی قرار بگیرد.

در آخرین فصل از بخش فرآیندهای فردی، خواهیم دید که چگونه بر اساس اطلاعات دریافت و پردازش شده، رفتار می‌کنیم. چگونگی رفتار، ویژگی‌ها، عوامل موثر بر آن از مواردی

است که در این بخش مورد بررسی قرار گرفته است.

در ابتدای بخش فرآیندهای جمعی بحث روانشناسی رشد مطرح شده است. در این فصل دغدغه اصلی این خواهد بود که انسان‌ها در مراحل مختلف زندگی خود و در سنین مختلف چه ویژگی‌ها و نیازهایی دارند. بنابراین تأکید اصلی ما بر تفاوت‌ها و شباهت‌های انسان‌ها در سنین مختلف و لحاظ کردن آن‌ها در طراحی خواهد بود.

فصل دوم از بخش فرآیندهای جمعی به روانشناسی جنسیت اختصاص یافته است. در این فصل تأکید اصلی بر تفاوت‌های زنان و مردان و لزوم توجه به این تفاوت‌ها در طراحی معطوف بوده است.

در نهایت، در فصل آخر که تحت عنوان رفتارهای توده‌ای ارائه شده است، به بررسی تأثیر و تأثر متقابل رفتار فرد و جمع و عوامل مؤثر بر رفتار ما در جمع پرداخته شده است. مسائلی از قبیل چگونگی و چرایی تأثیر فرد از جمع تأثیر، ماهیت رفتارهای توده‌ای و چگونه اتفاق افتادن آن‌ها، از دغدغه‌های اصلی در این فصل بوده است.

گفتنی است در انتهای هر فصل مواردی که لازم است طراح با دانستن مطالب کتاب در طراحی فضای مورد نظر لحاظ کند، در غالب تعدادی سوال مطرح شده است. توجه به این نکته ضروری است که سوالات مطرح، بخشی از سوالات قابل ذکر در مورد اطلاعاتی است که در هر فصل ارائه شده و هدف از طرح این سوالات حساس کردن خواننده محترم به مواردی است که اهمیت توجه به آن‌ها برای طراحی از اهمیت برخوردار است.